

O nápravě naší měny.*)

I.

V posledních měsících odbývali finanční ministři obou polovicí říše naší časté porady a světu se netajilo, že tyto porady věnovány byly přípravám k novému upravení měny. Důvěrník obou vlád, vybraný z kruhů vídeňské haute finance, byl v únoru vyslán do Londýna, aby ve středišti světového trhu peněžního půdu prozkoumal a snad i připravil pro nastávající naši potávku po zlatě. V měsíci březnu sestoupili se ve Vídni a v Pešti komise znalecké, aby zodpověděly jistý počet předložených jim základních otázek v příčině žádoucí úpravy naší peněžní soustavy. Svoláním těchto komisí, jichž výsledky bude nám se dále ještě podrobně zabývati, vyhovělo se čl. XII. rakousko-uherské celní a obchodní smlouvy, jenž svolání komise takové výslovně nařídil jako přípravný krok k nápravě měny. Právě v této chvíli — uprostřed dubna — přinášejí noviny zvěst, že oba finanční ministři se dohodli již o všech podrobnostech příslušných předloh.

Již tedy není pochyby, že v otázce nápravy měnové, projednáváné takměř po dvě desetiletí veřejným tiskem a odborným písemnictvím, nadchází nám doba skutku a že zákonodárné sbory naše snad v nejbližší době rozhodnou vahou svých hlasů o věci, která více a bezprostředněji než mnohé jiné dotýká se hmotných důležitostí všeho obyvatelstva, chudých i bohatých, kupcův i prodavačův, zaměstnatelův i dělníkův, dlužníkův i věřitelův, zkrátka každého, kdo má jen za píd vlastní samostatné hospodářské existence, anebo kdo svým bytem hmotným závisí na někom jiném.

Není tudíž divu, že obrací se napjatá pozornost obecnstva k otázce té, k veřejným o ní úvahám i ke zprávám, jež o záměrech vládních proskakují. Nelze zapřít, že úsudky obecnstva, a to i v těch třídách jeho, jež se počítají k osvěcenějším, kaleny jsou namnoze nedostatečnou známostí základních pojmů. To nebudíž pokládáno za výtku. Pro velikou, ba převelikou většinu lidí, kteří denně peníze přijímají a vydávají, zahalen jest pojem peněz v jistý přímo mystický taj. Souvisí to dojista z části i s nedostatky našeho obecného školského vychování, které ve množství předmětů často praktickým životním potřebám cizejších nenalezlo dosti místa pro jasný a jednoduchý výklad věci, jež jest tak důležitým činitelem všeho našeho společenského života, že by tento bez ní ani den nemohl obstáti v klidném nerušeném běhu.

*) »Osvěta« 1892, čís. 5 a 6, str. 466—480 a 536—554.

Není to zajisté přepjaté, přirovnávali se někdy v populárních výkladech národohospodářských vynález peněz (ač možno-li tu o »vynálezu« mluvit) — co do významu a důležitosti — vynálezu písma. Než příčina panující nejasnosti názorů nespočívá pouze v nedostatecích obecného vyučování. Kolik tisíc lidí na př., kteří stále nosí v tobolce své nějakou státovku neb bankovku, zná dostatečně rozdíl jich obou, ač by si známost jeho snadno a bez obtíží mohli opatřit? Popouzejí právě zvědavost naši zjevy kromobyčejné a nápadnější vždycky více nežli něco, v čehož pohodlné každodenní užívání zavádí nás již od dětských let stálý střízlivý obyčej. Jest sice pravda, že mezi otázkami, jež týkají se peněz a měny, jsou mnohé dosti subtilné a záhadnější, předpokládající podrobné studium a značnější míru odbornického rozhledu. Ale základní pojmy nejsou tak nesnadné, jak se často myslívá.

Proto pokládáme za potřebí, abychom nejprve uvedli čtenáře v nezbytné ty základní pojmy, bychom pak tím snáze mohli vysvětliti, oč běží při naší nápravě měny, proč jest nutna a zdali způsob její zamýšlený jest vhodný.

Běžný způsob mluvení užívá slova »peníze« pro dvojí skupinu předmětů, na první pohled ve mnohém směru rozdílných, pomocí kterých odhadujeme cenu rozličných statků, kupujeme zboží, vyplácíme neb dostáváme mzdu, střádáme své úspory. Jsou to jednak vlastní peníze v pravém původním a nejstarším slova toho smyslu, totiž peníze kovové, jednak jisté úpisy, které nám nyní pro podobné účely obecně slouží a kterým říkáme peníze papírové — bankovky neb státovky.

Že byly doby, kde lidé žádných takových peněz, ani peněz způsobu prve dotčeného neměli a neznali, jest na bíledni. Nebyloť jich vůbec potřebí, dokud na prvních stupních vývoje každá domácnost, co sama potřebovala, v neustálém trudném zápasu s přírodou výrobou vlastní si opatrovala.

A když se s t. zv. dělbou lidských zaměstnání dostaví první počátky vzájemných výměn, mají ony ráz pouhé směny naturální, při níž za předmět mně k vlastní spotřebě žádoucí dávám jiný mně nepotřebný, hledaný právě od druhé strany k vlastní její spotřebě. Ale že bývá velmi nesnadno nalézt toho, kdo zrovna potřebuje, co já nabízím, a podává zároveň, čeho mně se nedostává: tedy stane se přirozeně, že jako prodáváč věci, již sám užítí nezamýšlím, vyměním si po případě i takovou, již mně sice rovněž k osobním mým účelům bezprostředně není potřebí, o níž ale vím, že jest zhusta hledána a že tedy snadno najde odběratele. Ta věc stane se tedy prostředkovatelem výměn — měnidlem, a za takové původně nesloužily kovy drahé, nýbrž jiné předměty, jako na př. ve značné části nynějšího Ruska

ještě v sedmnáctém věku jisté druhy koží zvířecích, ve starověku mnohých národů evropských skot neb brav, ve vnitřní Arabii až do našich časů datle atd. To jsou prvotní druhy peněz. Za ně se kupuje a prodává, v nich se odhadují ceny, vyměřují soudní pokuty a válečné tributy atd. Drahé kovy stávají se statkem peněžním teprve, když směny se rozhojní a zároveň přes širší území se rozpínají, tak že původní ony statky peněžní pro mnohou nepohodlnost více nedostačují a pro svou jen místní oblíbenost nevyhovují potřebám obchodu přes větší prostranství rozvinutého. Zlato a stříbro hodily se k službám peněžním více nežli jejich předchůdcové a zahostily se v nich trvale pro mnohé vynikající vlastnosti, mezi nimiž v popředí stojí dvě: že totiž obsahují v malém objemu velikou hodnotu a že cena jejich jest poměrně stálejší nežli všelikých jiných statků, jež by se snad z té či oné stránky také k účelu tomu hodily. Vlastnost prve řečenou má sice zlato měrou mnohem větší, bylať na př. v našem století až do prvních let sedmdesátých libra zlata ryzího průměrem patnáct a půlkrát dražší nežli libra stříbra; ale právě proto nebylo zlato pohodlným pro malé platy a tedy i pro země, kde tyto mají převahu. Druhá z vlastností řečených osvědčila se za to, jak uvidíme, u zlata průběhem posledních věků měrou značnější, ano v posledních dvaceti letech stříbro jí nápadně pozbylo.

Nejstarší způsob užívání zlata a stříbra k účelům peněžním záležel v tom, že se při koupích a platech vážilo. Jest patrné, že tento způsob dělal mnoho nesnází a proto ustoupil dávno jinému, tomu, jež i my známe: veřejná moc ujímá se užívání drahých kovů pro službu peněžní, uvádějíc je v oběh v kusech určité váhy, pro službu tu zvláště upravených a co do obsahu veřejně pověřených. To jest úkol, jež koná stát, když upravuje soustavu mincovní a dle ní peníze razí. V čem záleží tedy tento úkol podrobněji? Stát především vybírá si kov, z něhož peníze razí; ustanovuje, v jakých kusech jej přivede do oběhu, aby byly pohodlny a zručny pro užívání v obchodu obecném; dává předpisy a pečuje o dohled, aby mince jednotlivé skutečně měly ustanovený obsah drahého kovu a vůbec váhu předepsanou, i považuje to na každé minci zvláštními znaky. Čím přesněji si vede, tím více zbavuje lidi péče, jež by jim vzešla ze zkoumání váhy a ryzosti, v každém případě obtížného, největší části prostě nemožného. Dále jeho působnost v tomto směru nejde, především zhola není v jeho moci, aby lecjakému plíšku necennému příkazem svým libovolnou hodnotu dal. Slova: zlatý, frank, dollar, marka atd. značí tedy prostě určité váhy drahého kovu pro peněžní služby zvláště upravené a v tom směru od státní moci veřejně pověřené. Z nepochopení této základní pravdy, ba často pouze z vědomého jejího porušování z pohnutek zjištných vzešly ve stoletích dřívějších veliké

nesnáze a obecné újmy hospodářské, pro které ani historie mincovní vlastní naši ve věcích minulých pohřbítu není bez dokladů. My arci zde budeme míti na zřeteli jen nynější, v té příčině již spořádané poměry států vzdělaných.

Upravením soustavy mincovní není úkol veřejné moci vyčerpán. Soudce má odhadnouti pro jakýkoliv účel cenu nějakého předmětu; má odhadnouti škodu učiněnou a uložit škůdci náhradu; dlužník má platiti dluh, o němž nemohl nebo opomenul se smluviti, v jakých penězích má býti zapraven. Pro takové a podobné případy třeba jest právních předpisů ustanovujících, v jakých penězích soudce odhad provésti má, škůdce škodu nahraditi, dlužník závazek splatiti atd. Ty peníze jsou pak měnou v příslušném státě, a protože ony především státem samým bývají v oběh přivedeny, stávají se zároveň z pouhé faktické nezbytnosti druhem peněz buď výhradním nebo převládajícím i pro ty všechny spůsoby užívání, jež právní předpis neovládá, ani často ovládati by nemohl, tak zejména pro běžné koupě za hotové, placení mzdy a j. p. Bez ustanovení měny nebylo by ve velikých oborech majetkových jednání lidských potřebné jistoty, bylo by plno sporův a neshod.

Abychom tyto otázky lépe pochopili na praktickém případě, objasníme je na nynějších poměrech rakouských, ponechávajíc arci zatím stranou naše t. zv. peníze papírové.

Každý ví, že máme v říši rakousko-uherské v oběhu mince druhů rozličných. Razilyť se a z části dosud razí 1. ze stříbra: dvouzlatník, zlatý, čtvrtzlatník, dvacetník a desítník, však z oběhu nám dosud nevymizely ani t. zv. spolkové tolary (rovné $1\frac{1}{2}$ zlatého čili bývalému severoněmeckému tolaru) a dvoutolary, konečně razí se u nás dosud i t. zv. levantinské (Marie-Tereziánské) tolary; 2. ze zlata: t. zv. dukáty mincovní a podle zákona z 9. března 1870 zlaté mince rovnající se obsahem svým francouzským mincím dvacetifrankovým a desítifrankovým, jež svého času zavedeny byly v oběh pode jménem t. zv. dukátů osmi- a čtyřzlatových; 3. konečně z mědi: kusy po čtyřech krejcařích, po jednom a po půl krejcaru.

Abychom o povaze rozdílných těch mincí nabyli jasněho ponětí, třeba jest předem rozdělit je v určité skupiny, a to ve dvojím směru. Budeme totiž lišiti mince měnové a mince pouze obchodní, mezi měnovými mince kurantní či plné a mince t. zv. drobné.

Povahu měny u nás mají, jsou tedy našimi měnovými penězi z mincí uvedených výše pod čís. 1. podle císařského patentu ze dne 27. dubna 1858 pouze dvouzlatníky, zlaté a čtvrtzlatníky, konečně pak spolkové tolary a

dvojtolary;¹⁾ v té funkci druží se k nim dvacetníky a desetníky, a pak měděné peníze uvedené pod čís. 3.

Základní mincí měnovou jest stříbrný zlatník, jenž zaveden byl na základě rakousko-německé smlouvy ze dne 24. ledna 1857 patentem císařským z 19. září 1857. Dle řečeného patentu raženo bylo z celní libry stříbra 45 kusů mincí nazvaných zlatý, tak že obsahuje mince taková 11-111 gramů ryzího stříbra (váha čistá) a s přísadou mědi t. zv. legováním, jež dává se mincím za příčinou větší trvalosti proti opotřebení — váží 12-345 gramů (váha hrubá). Na podobném základě raženy jsou dvojzlatníky (22½ na cel. libru ryzího stříbra), spolkové tolary (30 na cel. libru stříbra ryzího) a čtvrtzlatníky (225 z cel. lib. ryz. stř.), jen přísada je u těchto jiná.

Mincí právě řečených raženo bylo v celém mocnářství od r. 1858 do 1891, a to: stříbrných zlatníků 377,816.053, dvojzlatníků 3,710.290 kusů, čtvrtzlatníků 174,043.999 kusů, spolkových tolarů 31,228.625 kusův a zcela nepatrné množství dvoutolarů. Nezůstalo ovšem všecko toto množství v oběhu, naopak bylo stěženo valně zahraničním obchodem a účinkem t. zv. papírové měny, o němž ještě dále bude řeč.

Všecky mince právě řečené jsou plné č. kurantní,²⁾ t. j. ony obsahují tolik stříbra, na kolik znějí. Náš zlatník stříbrný praví o sobě, že jest pětáčtyřicetinou celní libry ryzího stříbra, a jest vskutku; náš čtvrtzlatník praví, že jest jeho čtvrtinou, a nelže.³⁾ Ale docela jinak má se to s dvacetníkem a desetníkem. Kdežto ve 4 × 45 kusech čtvrtzlatníků v skutku jest obsažena celní libra stříbra, nedobudu jí ze 5 × 45 dvacetníků, nebo 10 × 45 desetníků; musil bych vzíti za 75 zlatých dvacetníků nebo dokonce za 87½ zl. desetníků, abych dostal z nich celní libru ryzího stříbra. Ony neobsahují tolik stříbra, za mnoholi se vydávají — jsou mincí d r o b n o u na rozdíl

¹⁾ Tyto, pokud jsou cizozemského rázu, byly výnosem fin. minist. ze dne 23. dubna 1877 vlastnosti měnové u nás zbaveny, když byly následkem nového upravení měny v Německu i tam z oběhu vzaty.

²⁾ Věc tuto zvláště zde vykládáme pro všechny, kterým třeba bude pochopiti, co se rozumí otázkou, danou již znalecké komisi měnové v březnu t. r. a mnoho veřejně projednávanou, má-li totiž v oběhu zachována býti i po zásadním přijetí zlaté měny určitá část k u r a n t n í c h mincí stříbrných. Slovu Silber-Courant v dotazníku ministerském se u nás namnoze nedobře porozumělo, jak svědčí překlad jeho v některých novinách.

³⁾ Pouze pro technickou nemožnost úplné přesnosti připouští se t. zv. zákonná odchylka (remedium) od čisté a hrubé váhy, jež činí na př. při zlatnících 3 promille při čisté a 4 promille při hrubé váze. O tolik pouze smí býti méně neb více, jinak mince nevydává se v oběh. Zcela mylný jest názor v obecnstvu ještě rozšířený, který směřuje toto remedium s t. zv. ražebným, pojímaje věc tak, jako by stát za příčinou útrat ražebných něco z obsahu drahého kovu v minci strhoval, vydáváje tedy na př. zlatník za 1/18 cel. lib. ryz. stříbra v skutku dával stříbra méně. Tomu, pokud o mince kurantní běží, naprosto není tak. Dám-li si mince raziti, platím poplatek za to upravený nyní výn. fin. min. z 1. listopadu 1875.

od plné či kurantní. Čím menší jest mince, tím větší poměrně náklad ražební, tím menší také ochota soukromníků dáti si takové raziti na vlastní účet. Pripadl by tedy tento poměrně větší náklad ražení bez toho jen státu, jenž by řečené mince do oběhu přivést musel, a protože by mohly jako plné mince býti vyváženy, roztavovány atd., nesl by stát náklad ten i více násobně, po každé totiž, kdykoliv by nucen byl za příčinou nouze o ty právě mince nastalé nově je raziti. Proto stát ražení takových mincí běže na sebe výhradně, ale náklady ražebné si hradí tím, že dává mincím těm kovu méně, nežli nač znějí, za to však se drobné kontingentují, t. j. razí se jenom určitou sumou. Z povahy drobných právě vyličené vyplývá, že odchylka skutečného obsahu kovového proti representovanému neměla by jíti dále, nežli co právě činí náklady ražební. Nicméně mohou nastati případy, kdy je odůvodněna odchylka větší, jako právě jest u našich stříbrných drobných nynějších, jež v oběh byly uvedeny v čase panujícího vysokého ažia. Za to není podstatným znakem drobných značné legování. Ono vyplývá někdy z ohledů na pohodlnost, ale jsou i případy, že drobné legují se méně nežli mince kurantní. Tak na př. stříbrné drobné anglické jsou legovány tak, že v 1000 částí obsahují 75 částí mědi, kdežto zlaté kurantní mince anglické v 1000 částí mají 83 $\frac{1}{3}$ mědi.

V každém státě najdeme mince znějící zpravidla na menší části, nežli nejnižší mince kurantní,⁴⁾ a obsahující drahého kovu méně, nežli dle zákona představují; všude jsou též jiné z kovu nedrahého (mědi, niklu a pod.), jehož rovněž obsahují méně, nežli by bylo přiměřeno té části drahého kovu, kterou dle zákona representují. Neodporuje to pravidlu, že stát svým příkazem nemůže minci nějaké dáti libovolnou hodnotu. Vydávajíc se mince takové zřejmě pouze jako mince representující, razí se jen množstvím nutným pro potřebu malých platů, obyčejně nyní zákonem samým přesně vytčeným, a povinnost bráti je, pokud zákon v mezích ustanovení měnových jednotlivce ku přijímání jistých druhů peněz vůbec víže, omezena jest na určité menší sumy. Tak na př. zákon z 1. června 1868, jímž zavedeny byly naše nynější dvacetníky a desetníky, dovolil vydati jich v Předlitavsku jen za 8,400.000 zl., kdežto příslušný zákon uherský o společnou úmluvu se opírající ustanovil pro království uherské sumu tu na 3,600.000 zl. Podobným způsobem bylo některými zákony kontingentováno i ražení drobných mincí měděných. V soukromém obchodě není nikdo vázán přijímati stříbrných drobných více než za dva zlaté, měděných ne více než za padesát krejcarů.

⁴⁾ Bez výjimky to neplatí. Tak na př. německý zlatý pětimark je mincí kurantní, stříbrný pětifrank drobnou.

Charakteru měnových mincí naprosto však nemají naše výše vzpomínuté levantinské tolary — jež razí se především pro potřeby obchodu našeho v zemích východních, kde ony se těší značné oblibě — a všechny naše zlaté mince. Z těchto razí se naše mincovní dukáty tak, že obsahují po 3.487 gramů ryzího zlata velmi slabě legovaného (v poměru 71:1), tak že jen ty, jež jsou raženy téhož roku nebo předešlého, kupují se na burse v kusech, kdežto starší pouze dle váhy; když tedy tisíc kusů neváží plných 3487 gramů, musí se schodek zvláště nahraditi. Naše t. zv. osmizlatové a čtyřzlatové dukáty, jak již dotčeno, rovnají se obsahem zlata dvacetifranku a desetifranku a jsou, jako tyto, legovány poměrem 9:1. Všecky tyto zlaté mince raženy byly především pro potřeby obchodu, hlavně zahraničního, jsou pouhé mince obchodní a jejich cena jest měnivá, jak každý asi ví, kdo si jen poněkud všímá záznamů bursovních. Nabyly ovšem jistého většího významu i pro obchod domácí, a to ve dvojím směru. Jednak byly v době, když cena stříbra na trhu světovém počala kolísati a zahraniční kapitalisty od našeho kapitálového trhu odvracet, v Rakousku i v Uhrách vydány některé státní dlužní úpisy (zlatá renta rakouská a uherská) a podobně i některé soukromé prioritní obligace několika málo železných drah, na valutu zlatou, t. j. i kapitál i úroky zní na t. zv. zlaté ve zlatě. A v těchž »zlatých ve zlatě« předepsáno jest také od 1. ledna roku 1879 placení cel, jež arci může se díti též mincí stříbrnou, ale jenom dle určitého kursu, jež stanoví vláda každého měsíce dle průměrného kursu dvacetifranků na burse vídeňské za měsíc předešlý.

Běží nám tu o dvě otázky: proč mění se cena našich zlatých mincí na burse; a co jest vlastně náš dosavadní zlatý ve zlatě? To vede nás k jedné z otázek, které v nynějších problémech nápravy měnové mají váhu největší, k otázce t. zv. relace hodnoty obou drahých kovů, stříbra a zlata.

Stříbro a zlato tím, že obdrží podobu peněz, neztrácejí — alespoň ne úplně — povahy zboží. Dokud panuje volné ražení mincí kurančních, nemůžeme si ani prakticky mysliti, že by se cena mince odchýlila od ceny stejného množství drahého kovu neraženého o více než o náklady ražební, po případě dopravní. Odchylka větší láká k rozmnoženému ražení dotud, až se zase rozdíl ten dostatečně stlačí. Ježto pak zlato a stříbro neražené podrobeny jsou jako každé jiné zboží změnám výrobního nákladu, nabídky a poptávky, a tudíž mění svou cenu, třeba poměrně méně nežli jiné statky, vyplývá z toho, že při volném ražení⁵⁾ hodnota mincí z každého z obou těchto kovů podrobena jest změnám, jež nastávají v hodnotě toho kterého kovu.

⁵⁾ Platí to arci jen s podmínkou volného ražení, jak ihned dále bude viděti na příkladě opačném z našich poměrů v době přítomné.

Historie ceny drahých kovů poučuje nás, že vzájemný poměr ceny zlata a stříbra nebýval, a jak přirozeno, ani nemohl býti vždy stejný. Ve stolecích dřívějších zlato v poměru ke stříbru bývalo lacinější nežli v našem, to jest bylo lze koupiti libru zlata za menší počet liber stříbra nežli za našich časů. Na počátku 19. století byl poměr hodnoty obou kovů asi 1:15½; za 15½ libry stříbra bylo tedy lze obdržeti libru zlata. Poměr ten po řadu desíletí, až do počátku let sedmdesátých mnoho se nezměnil, neklesl za tu dobu nikdy pod 1:15, nevystoupil nikdy přes 1:16. Zásahu o tu poměrnou stálost jeho značnou zajisté měrou mělo trvání t. zv. dvojité měny ve Francii a později i v jiných státech spojených s ní v t. zv. latinskou jednotu peněžní, o čemž dále ještě bude řeč. Avšak za posledních dvaceti let nastal převrat tak veliký, že jej, hledíce k nynějšímu stavu věcí, můžeme směle nazvati katastrofou pro stříbro, o níž dnes nelze ani tušiti, zdali a kdy se podaří ji zase napravit. Cena stříbra za ustavičného arci kolísání klesá, jak viděti na příklad z toho, že unce stříbra mincovního na trhu londýnském, nejhlavnějším to a též pro poměry jiných zemí rozhodném, prodávala se ještě r. 1870 průměrem za 60⁹/₁₆ d., (d. = pence), což dá poměr hodnoty 1 unce ryzího stříbra k hodnotě 1 unce ryzího zlata 1:15·45, kdežto již průměrný záznam r. 1874 činí 58⁵/₁₆ d. (poměr 1:16·05), roku 1876 klesl průměrem na 52¼ d. (poměr 1:17·72), roku 1880 na 52¼ d. (poměr 1:18), roku 1888 činil již pouze 42⁷/₁₆ d. (poměr 1:22·07, a po po malém zotavení roku 1890 a 1891, jež mělo svou příčinu v pokusech přivést stříbro k většímu významu v Unii severoamerické, spatřujeme počátkem našeho roku záznam londýnský zase na nízkém stupni r. 1888, ba v přítomné chvíli kolísá mezi 39—38 d., což dává poměr 1 : 24 až 1 : 25. To značí, že stříbro jest touto chvílí bez mála o 40% lacinější, nežli bylo před dvaceti lety.

Jest pochopitelné, že skutečnost právě řečená zračila se též u nás v bursovní ceně zlatých mincí domácích i cizozemských a stejně ovšem i v kursu cizozemských směnek na zlato znějících, prodávaných na bursách našich. Převédeme-li si totiž ceny bursovní těchto »valut« a »devis«, zaznamenané v penězích papírových, na stříbrnou minci, jež tehdy naproti papíru měla ažio, shledáme, že stoupala neb klesala cena jejich tou měrou, jakou klesala neb stoupala cena stříbra na trhu. Ale v obecném mínění utkvěla jaksi myšlenka, že dva a půl franku (neboli náš t. zv. zlatý ve zlatě) rovnají se našemu stříbrnému zlatému, což bylo správné jen, dokud trval poměr hodnoty stříbra a zlata 1:15½. Vycházejíc tedy od této domnělé, ba řekněme přímo, fingované rovnosti čili parity, navyklo sobě naše veřejné mínění nazývati to, oč cena dvacetifranků převyšovala 8 zl stříbr., a žie m z l a t a. Věcně jest to arci označení naprosto nesprávné — tak jako by ně-

kdo chtěl určitý stav ceny pšeničné označiti za normální a nazývati pak každou odchylku ažiem neb disaziem — avšak bylo dosti pohodlnou domácí formulí, vyjadřující změny v poměru hodnoty zlata a stříbra. Za to od r. 1879, kde nám ažio stříbra naproti papíru zmizelo, tak že nadále mezi stříbrným a papírovým zlatým nastala parita, nevyjadřuje se více v našich kursech valutových a devisových zároveň též poměr hodnoty zlata a stříbra, jak jest na trhu světovém. Nestoupáť cena dvacetifranku na vídeňské burse tou měrou, jak bychom mohli očekávati dle klesající ceny stříbra neraženého. Tak na př. průměrný londýnský záznam stříbra roku 1888 byl 42·71 d., a podle toho bylo by očekávati, že bude třeba dáti za 250 franků (= 100 zl. ve zlatě) na burse vídeňské asi 144 zl., zatím byla skutečná jejich cena bursovní jen zl. 122·87. Docela jinak má se to s cenou rupií, východoindických mincí stříbrných; ona pohybuje se zcela rovnoběžně s cenou stříbra na trhu londýnském. Příčinu tohoto, jak ukážeme, pro nynější úpravu měny u nás velmi závažného fakta, sluší hledati v tom, že v Rakousko-Uhersku od počátku r. 1879 vláda zastavila všeliké ražení stříbrných mincí na účet soukromý, kdežto v Indii východní volné ražení rupií potrvalo.

Náš dosavadní tak zvaný zlatý ve zlatě — »Goldgulden« — utvořen tedy v době, kdy poměr hodnoty zlata a stříbra byl okolo 1:15½, kde tudíž v skutku 8 našich zlatníků stříbrných až na jisté malé odchylky bylo stejné hodnoty jako t. zv. osmizlatový dukát, jenž váží 6·45161 gramů, z čehož jest devět desetin ryzího zlata. Slovem »zlatý ve zlatě« v dosavadním smyslu vyrozumíváme tudíž osmou část dvacetifranku nebo čtvrtinu desítifranku, a ta tvoří jednotku, na kterou znějí vzpomenuté již zlaté renty a pak sazby celních tarifů. Jinak byly a jsou až po tu chvíli řečené zlaté mince pouhými mincemi obchodními, a dodejme ihned, že podle nynějšího stavu věcí, úkol našeho zlatého ve zlatě jest dovršen; příští naší jednotkou měnovou on nebude, ač před dvaceti lety nebyl utvořen bez podobného úmyslu.⁹⁾

Pominuli jsme ve výkladu svém dosavadním úplně zjevu, kterýž pro dějiny peněžních poměrů našich od roku 1848 byl charakteristickým — totiž našich t. zv. peněz papírových.

⁹⁾ Čl. XII. zákona ze dne 24. prosince 1867 byla totiž na základě první po vyrovnaní rakousko-uherském ujednané úmluvy celní a obchodní jakožto příští měna naznačena měna zlatá, a maje to na mysli ustanovil ř. zákon z 9. března 1870, že až do zavedení této zlaté měny má býti zůstaveno volnému dohodnutí stran, v jaké hodnotě 8- a 4zlatové dukáty přijímati chtějí. Původ ustanovení dříve dotčené úmluvy sluší hledati v »preliminární smlouvě«, uzavřené v červnu r. 1867 mezi Rakouskem a Francií, kterouž zavázalo se Rakousko sblížit se na základě zlaté měny s francouzskou soustavou mincovní, takže by razilo 10- a 4zlatové zlaté mince rovné 25 resp. 10 frankům zlatým.

Máme u nás v oběhu dvojí jejich druh, bankovky a státovky⁷⁾. Právo vydávati bankovky má u nás výhradně jeden akciový ústav bankovní, banka rakousko-uherská (někdejší »priv. rak. banka národní«). Bankovka jest ve všech hospodářsky vyvinutých státech zeměkoule normálním článkem celé soustavy měnidel a platidel, ano má v ní svůj zvláštní úkol, své určité, nemálo důležité poslání. Aby tento svůj normální úkol mohla konati, třeba jest arci, aby vskutku banka ji vydávající, vázána byla vyplatiti za ni na předložení minci. Tak má se věc všude, kde poměry jsou zdravé. A tu pak také, předpokládajíc ostatní vhodné upravení, přichází národohospodářské poslání bankovky k plné platnosti. V čem záleží toto poslání? Každý z nás ví, že potřeba peněz v určité krajině, zemi, říši není stále stejná; jednou množí se obchody, přibývá platů, jednou obchody utuchují, obraty se menší, platů ubývá. Kdybychom zůstali odkázáni na pouhou cirkulaci kovovou, jejíž množství nemůže se rychle přizpůsobovati těmto měnivým stavům potřeby, měnila by se nám účinkem změn v potřebě i cena peněz, což by se neodvratně zračilo v častých změnách cen zboží, a byli bychom též vydáni častějším a prudším změnám úrokové míry a kritickým převratům, které s tím obojím nevyhnutelně jsou spojeny.

Toho nás dovede uchrániti jen zařízení, kterým aspoň v pravidelných stavech hospodářského života přivede se do obchodu větší počet platidel a měnidel, když jest jich více potřebí, a ten zase se ztenčí, když potřeba ochabne. Tomu právě slouží banky, nazvané cedulovými, k nimž náleží též banka rakousko-uherská. Ony uvádějí své bankovky do oběhu tím, že eskontují dobré směnky, v krátkých poměrně dobách splatné, anebo poskytují na nedlouhé lhůty zápůjčky na dobré cenné papíry. Když tedy za rostoucí potřeby bance více smének se předkládá k eskontu, přijde do oběhu více bankovek; když potřeba klesá, splácí se smének víc nežli se nově eskontuje, a tak se oběh bankovek jaksi sám sebou ztenčí. Proti všem spekulativním pokusům banky rozmnožiti oběh bankovek přes míru, jest účinnou brzdou povinnost její k výplatě bankovek hotovými z fondu, kterýž banka k tomu cíli pohotově chovati musí⁸⁾, a který jest zároveň přirozeným zdrojem, z něhož výměnou za bankovky přichází do oběhu mince, když jest potřebí kovové hotovosti.

⁷⁾ Bankovky obíhají na částky 1000, 100 a 10 zl.; státovky na částky 50, 5 a 1 zl.

⁸⁾ Rozumí se tudíž samo sebou, že bylo by proti povaze banky cedulové a v úplném odporu proti její vyličené úloze, kdy by se od ní žádalo, aby plnou sumu bankovek vydaných měla vždy uhrazenu kovem. Ale také každé ustanovení, které na př. dovoluje vydati jen určitou sumu bankovek kovem neuhrazených, jest zásadně nesprávné, jako bylo zejména i naše (do r. 1887), dle něhož musila každá bankovka přes sumu 200 mil. zl. vydaná, uhrazena býti kovem. Připomenuto budiž ovšem, že ve výkladech těchto obmezujeme se jen na stránky nejcharakterističtější, nezbytné pro populární výklad otázek měnových, ježž pokoušíme se podati.

Zcela jiné povahy jest státovka. I ona sice může zníti na výplatu drahým kovem, a pokud ve státech spořádaných v naší době s ní se setkáváme (v Unii severoamerické, Německu, Italii), má vskutku tuto vlastnost. Ale původ a základ jejího vydávání a oběhu je jiný. Dá se charakterisovati snad dosti jasně takto: Stát jako hospodář má neustále platy konati rozličným osobám (úředníkům, vojákům, dodavatelům, věřitelům) a z druhé strany má stále proti rozličným osobám požadavky (daně, poplatky). Dává tedy prve řečeným po případě — v dobrých poměrech z ekonomie, ve zlých z nutnosti — místo hotových peněz poukázky, jež slibuje přijmouti zase místo hotových od těch, kteří jemu platem nějakým jsou povinni. Je-li tedy bankovka prostředkem oběžním, jež tvoří si obchod soukromohospodářský pro své měnící se potřeby, jest státovka oběžním prostředkem (měnidlem a platidlem) veřejného hospodářství vzhledem k oběma skupinám osob výše udaným. Chová-li stát pohotově nějakou zásobu mince k eventuální výplatě státovek, jest to moment důvěru posilující, ale vlastní »úhrada« státovek spočívá v tom, že stát má stále požadavky berničné. Jest na první pohled zjevno, že není státovka podle povahy své s to, aby vzhledem k měnící se potřebě měnidel a platidel vůbec vykonávala podobné služby jako bankovka. Její vydání ani její návrat k vydateli není v žádné souvislosti s potřebami soukromohospodářského obchodu, ačkoliv ovšem ona, přijdouc v oběh, i jemu slouží. Z toho vyplývá, že vydávání státovek jest oprávněno jen potud, pokud množství vydané udržuje se přísně v takových mezích, aby pro každou takovou ceduli v oběhu se nalézající byla možnost vrátiti se k vydateli. Vzhledem k tomu, že se daně a poplatky platí v četných lhůtách, mnohé — jako daně spotřební a poplatky — takřka nepřetržitě, a že pokladna státní státovky přijaté zase znova v oběh přivádí, může množství jejich vydané — postupuje-li se správně — činiti jen jistý zlomek celé roční sumy daní a poplatků. Přesný klíč arithmetický se tu arci nalézti nedá, nýbrž zákon musí vytknouti určitou maximální hranici.

Učiníme-li si podle toho, co bylo řečeno, obraz normální soustavy oběžných prostředků v jednotlivém státě, nemůžeme jej naznačiti jinak nežli takto: Základ tvoří měna kovová s mincemi kurantními z kovu, jenž zaručuje stálost jejich hodnoty, a s drobnými z drahého i nedrahého kovu sumou zákonně určenou podle velikosti potřeby menších platů. Vedle toho jedna neb i více bank cedulových, takovým pravidlům podrobených, aby — při zabezpečené povinnosti k hotové výplatě bankovek — byly s to vzhověti způsobem dostatečně pružným měnící se potřebě obchodu. Není v takovém případě závady, aby bankovkám jediného neb jistého vynikajícího, veřejnému dohledu zvláště podrobeného ústavu dána byla vlast-

nost zákonitého platidla, jako jest dána mincím měnovým⁹⁾. Avšak ony musejí zníti na sumy vyšší, nežli jsou základní mince kurantní, aby tyto nebyly z oběhu vytlačovány. K tomu po případě přistoupení mohou i stá-
tovky, obmezené arci na tu nejnutnější míru, která vyplývá z jejich pod-
staty a účelu.

Takovýto normální zdravý stav neexistuje u nás již po více nežli čtyři desítiletí, ba kdybychom chtěli věc vzíti zcela přísně, mohli bychom říci, že déle než století již netrvá. Příčiny toho úkazu spočívají v trudné historii finanční mocnářství našeho, jež arci zase z veliké části vysvětluje se z jeho dějin politických.

V době od roku 1848 až na naše dni spočívala soustava našich cirkulačních prostředků výhradně takměř na bankovkách a zároveň — od roku 1866 — na státovkách¹⁰⁾, u kterých obou nebyly splněny ty podmínky, jež jsme právě výše naznačili jako požadavky normální, z povahy jejich vyplývající. Přišly v oběh takovým množstvím, že vedle nich neměly místa kurantní mince měnové, a byly při tom nadány nejenom vlastností zákonného platidla, tak že co se týče povinnosti přijímati je v soukromohospodářském obchodu, byly na roveň postaveny kovovým penězům měny, nýbrž opatřeny i právem nesměnitelnosti. Obojí tato vlastnost — nucený oběh a nesměnitelnost — jest právě charakteristickým znakem toho, co se naznačuje obecně jako měna papírová, jež náleží k nejpovážlivějším chorobným stavům národohospodářským. Jest pravda, v té příčině prodělaly země monarchie Habsburské již jednou krisi ještě horší, dobu t. zv. bankocetli; jest neméně pravda, že papírová měna se zjevy podobnými, jaké tehdáž u nás byly, nebo jaké od roku 1848 u nás nastaly, není v dějinách evropských i mimoevropských států v posledních stoletích jenom rakouskou specialitou — avšak to je slabá útěcha. Jsou státové, kteří se ze stavu podobného, byvše veň uvrženi nepříznivým během událostí politických, poměrně rychle vybrali, tak na počátku 19. století Anglie a po poslední válce Francie¹¹⁾. Rakousko však, nevybřednuvši ještě ani úplně z následků finančních katastrof a naprostého porušení poměrů měnových z počátku našeho věku, uvrženo bylo roku 1848 znova ve zmatky měny papírové. I těm, kteří v dějinách našich měnových jsou méně zběhlí, není

⁹⁾ Tuto vlastnost zákonného platidla (legal tender) mají na př. bankovky banky anglické a francouzské, však nikoliv říšské banky německé.

¹⁰⁾ Pomijíme zde krátkou dobu pokusů státní správy (1849—1854), přivést ných poukázek na státní pokladnu, pokusů to z části naprosto neúspěšných.

¹¹⁾ Rozličné způsoby náprav měny ve stoletích předešlých a ve století našem vypsal jsem s příklady historickými v pojednání: »Náprava měny«, jež vytištěno bylo do oběhu rozličné formy záručitelných i nezáručitelných, nuceným oběhem opatře-
r. 1885 v Českomor. nár. hospodáři a též o sobě.

nepovědomo, že Rakousko, potácejíc se na sklonku 18. a počátku 19. věku z války do války a nejsouc s to opatřit si potřebné prostředky jinou normálnější cestou zjednávalo si jich vydáváním peněz papírových, pověstných bankocetlí, jež byvše záhy zbaveny směnitelnosti za kov a prohlášeny za platidlo zákonné, rozmnoženy byly do konce roku 1810 na sumu, pro tehdejší poměry ohromnou, 1060 milionů zlatých. Jelikož byly v hodnotě úplně poklesly a stříbro mělo naproti nim ažio, které dostoupilo časem až 8—900%, nařídil patent z r. 1811 jich zákonnou devalvací, snížil totiž jejich nominální hodnotu na pětinu, a v té hodnotě, tedy poměrem 5:1, byly zaměněny za nové papírové peníze, jež měly ponenáhlu za kov býti směněny. Ale místo toho, hlavně za příčinou válek napoleonských, dále byly rozmnožovány, až dostoupily do roku 1816 sumy 638 milionů zlatých. Založení »privil. národní banky rakouské« stalo se roku 1816 v tom úmyslu, aby pomocí této banky papírové peníze posléz jmenované — t. zv. vídeňská měna, čili, jak lid náš říkal, »šajny« — byly vzaty z oběhu, tak aby ponenáhlu nastaly poměry normální. Po některých neúspěšných pokusech stala se konečně s bankou pevná úmluva, že zaměňovati bude 250 zl. »šajnů« za 100 zlatých nových bankovek kovem splatných, ke kterémuž účelu měl stát banku zakládati potřebnými prostředky. Avšak již provedení tohoto záměru potkalo se za příčinou zlého stavu státních financí s takovými obtížemi, že stát zůstal u banky národní v dluhu, kromě čehož již před rokem 1848, zvláště od r. 1842 ještě v jiném směru u banky se zadlužil tím, že u ní dal si eskontovati poukázky na státní pokladnu, tak že již před r. 1848 větší část bankovek banky národní přišla do oběhu nikoliv normálním způsobem obchodů banky cedulové, nýbrž na základě úvěru nemírně u ní posužitého státem. Když pak v rozrušených poměrech roku 1848 nedůvěra obecnstva měrou povážlivou pudila bankovky k pokladnám banky pro výměnu za hotové, zbavena byla banka povinnosti k jich výplatě. Neustálé nesnáze finanční, veliké schodky v hospodářství státním a nedosti úspěšné pokusy pomoci sobě výdajem státovek i nezdar subskripcí na nové zápůjčky — to vše bylo příčinou, že správa financí státních znova a znova uchylovala se o pomoc k bance národní. Občasná ujednání o způsobu a postupu splácení dluhu státního u banky mařily vždy zase zápletky zahraničné. Byla to pravá práce Sysifovská. Rakousko-německá smlouva mincovní z r. 1857, podle kteréž neměl žádný ze států účastněných od 1. ledna 1859 mítí nesměnitelné peníze papírové, přiměla vládu k tomu, že jakž takž poměry urovnala, aby národní banka mohla počítí s výplatou hotovými. Banka na podzim roku 1858 v skutku započala, ale válka rakousko-italská učinila všemu konec, ano, dluh státu u banky, shlazený před tím, až na 153 mil. zl.,

znova vyrostl na 300 mil. zl. Nové úmluvy, nové splácení, aby se počátkem roku 1867 mohlo počítí s výplatami — a nová pohroma, válka roku 1866. Stát sice zbavil se tu části zbývajícího dluhu svého u banky tím, že bankovky o 1 a 5 zl. prohlásil za státovky, ovšem nesměnitelné a za platidlo zákonně uznané; pro poměry měny samé nebylo to však změnou, ano jen počátkem zhoršení dalším rozmnožením státovek, aby se uhradily vzešlé vyšší výdaje. Při novém uspořádání poměrů politických r. 1867 prohlášeny byly státovky a poukázky mincovní (na místě vymizelých drobných), vydané sumou 312 mil. zl., za společný nezaložený dluh obou polovicí říše. Zároveň však byly státní dluhové poukázky, zajištěné na státních solnách v Gmundenu, Ouži a Halleinu — t. zv. salinky¹²⁾ — sumou 100 mil. zl., jakožto dluh výhradně rakouský, přivedeny v souvislost s vydáváním státovek v ten způsob, že správa finanční v mezích této maximální sumy může přivéstí vždy v oběh o tolik více státovek, oč se zmenší oběh salinek.

Dluh státu u banky zmenšil se dotčeným již prohlášením bankovek o 1 a 5 zl. za státovky, pak zapravením nových záloh r. 1866 zatímně poskytnutých, na 80 mil. zl.¹³⁾. Tím přivedena byla sice banka, zvaná od roku 1878 »rakousko-uherskou«, do poměrů povaze banky cedulové přiměřenějších a nebyl by zajisté dluh 80milionový o sobě na závalu býval, aby mohla své bankovky vypláceti, kdy by nebyly vedle bankovek — a to po mnoho let sumou větší — v oběhu státovky, tak že nebylo pro oběh kovový místa.

Následkem poměrů právě vylíčených stáli jsme od r. 1848 plných 30 let — s kratinkou přestávkou na rozhraní r. 1858 a 1859 — pod vládou ažia stříbra. Dokud kolující bankovky jsou za kov směnitelný a pokud vedle nich obíhají státovky na skrovnou sumu obmezené, budtež si již za kov směnitelný čili nic, zůstává zpravidla hodnota jejich i mince měnové, na kterou znějí, stejná. Jinak, když nastanou poměry, jaké právě jsme vylíčili. Každý stát má jistou potřebu měnidel a platidel, jež závisí na tom, jak veliké jsou všechny obraty, jež penězi se uskutečňují, jak rychle peníze obíhají, jak účinná jsou zařízení, jimiž se hmotného užívání peněz ušetruje atd. Náhlé značné rozmnožení měnidel a platidel přes tuto potřebu, nevede-li prostě k rozmnožení mrtvých hotovostí, v poměrech jinak normálních koriguje se samo odtokem jisté části mince do ciziny buď následkem stoupání domácích cen nebo uložením v zahraničných hodnotách a pod-

¹²⁾ Ustanovení o lhůtě splatnosti a míře úrokové těchto poukázek, jejichž oficiální pojmenování jest: parciální hypoteční poukázky, ovšem častěji se měnila. Tou dobou vydávají se po 50, 100, 500, 1000, 5000 a 10000 zl. na lhůty 6měsíční.

¹³⁾ Tento nezúročitelný dluh, o němž při jednáních vyrovnacích r. 1867 žádná úmluva se nestala, splácí se nyní znenáhla z výtěžků banky samé dle zák. z 27. června 1878.

nicích. Nastane-li ale rozmnožení prostředků cirkulačních zavedením t. zv. měny papírové, mizí mince z oběhu kromě této cesty též uschováním do soukromých úkrytů, stane se vzácnou a ježto nabude — nesloužíc více v běžných úkonech peněžních — povahy pouhého zboží, zvýší se její cena pro všechny, kdo ji hledají k jakýmkoli účelům, zejména ku platům, jež musejí se konati pouze v minci. Tak vzniká ažio mince již z pouhé vzácnosti její a měníc se ustavičně účinkem proměn v nabídce a poptávce, ve kterých záhy zahostuje se živel spekulční, uvádí velikou nejistotu při nejmenším do těch hospodářských jednání, jež souvisejí přímo nebo nepřímo s obchodem zahraničním. Nepoměrně horší účinky se dostaví, vzede-li další rozmnožení měny papírové přes ony meze, ve kterých by se obíhající množství měnidel a platidel udrželo v normálních poměrech. Korrektura odplynutím kovu do ciziny více nenastane, a proto dostaví se nezbytný účinek, hodnota peněz papírových sama poklesne, což zračí se pak v obecném stoupání cen, a ažio mince nabývá rozměrů výstředních. Dějiny assignatů a mandátů první republiky francouzské a dějiny naší doby bankocetlové poskytují hojnost truchlivých dokladů o újmách, jakými v poměrech podobných postiženy bývají tisíceré hmotné zájmy. Až do takových konců nedošlo to sice v novém období rakouské papírové měny, neboť zůstal rozvoj její v mezích skrovnějších, ale přece byla pramenem mnohých bēd. Ažio zvláště v okamžicích kritičtějších dostoupilo stupně vysokého, byloť na př. maximum jeho v roce 1854 46¼%, v letech 1850 a 1861 plných 50, v roce 1859 dokonce 53%. Citelnější nežli absolutní výše jeho bývá však jeho nestálost. Tak činilo v těchže uvedených letech minimum jeho procent 11 (1850), 14¾ (1854), 0.25 (1859) a 35.6 (1861). Nejtěžší pocífovaly se účinky jeho v hospodářství státním, kdež, pokud běželo o závazky kovem splatné, zvyšovalo se břímě běžných platů, pokud pak bylo nutno dovolávati se nové úvěrní pomoci — a to nebylo zřídka — stlačovala kursy úpisů nedůvěra kapitalistů v nestálou hodnotu platidla zvyšovaná obavami, k nimž podnět dávaly vzpomínky na dobu bankocetlů a měny vídeňské. V zahraničním obchodě sice doby ažia stoupajícího dávaly příznivé popudy vývozu, ale každé klesání jeho zase jej ochromovalo, a následkem tisícerých souvislostí ve všem životě hospodářském panujících zasahovaly účinky těchto houpavých konjunktur do všech poměrů výroby a obytu způsobem, který pro celkový vývoj přes okamžité a zpravidla jen jednostranné prospěchy končí bilancí naprosto nepříznivou.

Vyšinuvši se ještě naposledy v roce 1870 na značnou výši (maximum 25.4, minimum 18.48%), počalo od té doby naše ažio stříbra postupně klesati a kolem r. 1878 zmizelo docela. Dobrodínece, jemuž o to přední zásluha

náleží, zove se m í r ; dlouhému trvání jeho hlavně sluší přičísti, že dospěli jsme k nynějšímu rozhraní pro finance a poměry měnové tak významnému. Že však v té době ažio stříbra zmizelo poměrně tak rychle a nadobro, to vysvětliti dá se pouze z nastalého úpadku ceny stříbra, o kterém výše již stala se zmínka. O příčinách toho úkazu není zde místa se šířiti. K hlavním a nesporným zajisté čítati sluší jednak vzrost výroby stříbra, jež zvláště v Americe Severní neobyčejně se povznepsla,¹⁴⁾ jednak současný přechod od měny stříbrné ke zlaté v některých státech, zvláště v Německu, a souvislé s tím obmezení a konečně úplný zákaz ražení stříbrných mincí kurantních ve státech latinské jednoty mincovní. Již v roce 1877 a 1878 byl nápadný proud stříbra do Rakouska, neboť za nízkého stavu ceny jeho na trhu světovém počal se vypláceti spekulantům přívoz jeho k nám, aby si z něho dali raziti mince. Tu společným dohodnutím vlád rakouské a uherské proveden byl krok, který — budiž si již jakýkoliv soud o tom, že stal se pouhým nařízením bez účastenství zákonodárných sborů — ukázal se býti prospěšným, ba přímo blahodárným. Bylo zastaveno další ražení stříbrných zlatých na účet soukromý. Proud cizího stříbra do Rakous byl zamezen, a tím stala se hodnota našeho zlatého nezávislou na stavu ceny stříbra na trhu světovém.

Kdyby se opatření to nebylo stalo, bylo by stříbro houfně hrnulo se k nám, bylo by zaplavilo všecken náš oběh, a protože by při tom — z příčin již vysvětlených — zlatý náš byl spolu prodělával všecké změny, kterým stříbro podléhalo na trhu světovém, byli bychom se octli na prahu převratů, které nelze jinak charakterisovati nežli: revoluce v cenách a krise důchodová i úvěrní. Z toho arci mohly míti přechodně jisté třídy prospěchy, tak na př. naše výrobní odvětví exportní, však jen dotud, dokud by trh zahraniční jim byl platil penězi skutečně cennějšími, kdežto oni by mzdy a úroky platili horšími. Bylo by to tedy obohacení ne na újmu ciziny, nýbrž na újmu ostatních tříd domácích.

Avšak plná stálost hodnoty peněz našich zastaveným ražením stříbra ještě nedosažena. Místo ažio stříbra počalo býti činitelem v zahraničním obchodě t. zv. ažio zlata, neboť národové, s nimiž máme nejintenzivnější styky obchodní, počítají na základě zlata, ale cena zlatých mincí a směnek zahraničních zlatem splatných na burse naší, byť i, jak vylíčeno, nesledovala rovnoběžné změny ve světové tržní ceně stříbra,¹⁵⁾ přece kolísá ještě

¹⁴⁾ Roční výroba stříbra na zeměkouli činila v průměru let 1851—1855: 886.115 kg; 1871—1875: 1,969.425 kg; 1881—1885: 2,808.360 kg, ale roku 1889 již 4,237.000 kg.

¹⁵⁾ 100 zl. ve zlatě (= 250 frankům) stálo na burse vídeňské (dle kursu 20tfranků) ve zlatých stříbrných neb papírových skutečně r. 1886 průměrně zl.

rozměrem, který ve svých účincích nic se neliší od účinků, jaké druhy způsobovalo ažio stříbra. A protože naše domácí cirkulace stále jest přeplněna nesměnitelnými, nuceným oběhem opatřenými státovkami a bankovkami, stojíme stále na pokraji nebezpečí, že nás první pohnutější doba politická strhne do víru bývalých zmatků.

II. Hlavní úkoly nápravy.

Viděli jsme, kterak vláda od r. 1848 několikrát se pokoušela upravit poměry do té míry, aby mohla se zrušiti nesměnitelnost bankovek a ztenčiti oběh papírových peněz. Mělo se to ovšem státi na základě měny stříbrné a bylo by se podařilo snadno, kdy by stát býval finančně zdrav. Potud byl tedy úkol nápravy v podstatě pouze finanční, a proto i zásadně dosti jednoduchý. Na pouhý problém finanční obmezovala se také po válce německo-francouzské náprava měny ve Francii i poslední z evropských náprav, italská. V obojím případě zůstalo se při platném kovovém základě měny, směnitelnost na čas zastavená jen se obnovila, když odklizen nadbytek papírových peněz, nahrazen byv kovovými. Od uvedených případů rozeznává se nynější rakouský tím, že běží zároveň o změnu ve volbě kovu měnového. Úkol jest tudíž spletnější, neboť kromě otázky finanční řeší se při něm i předúležité otázky národohospodářské. Zvláštní poměry, jež nastaly ve výrobě, spotřebě, trhu a mezinárodním proudění drahých kovů, dokonce pak úkazy, jež zavládly u nás následkem zastaveného ražení stříbra pro soukromé zákazníky, vysvětlují dostatečně, proč stala se připravovaná rakouská náprava měny i po stránce národohospodářské jedním z nejzajímavějších mezi problémy toho druhu, jež řešeny byly v našem století v Evropě vůbec. Kdy by se byl v skutku v době před rokem 1870 podařil záměr zjednatí na základě zachované měny stříbrné pořádek ve stavu měny, stáli bychom nyní nepochybně přece před potřebou změnití svou soustavu měnovou následkem katastrofy blíže již vypsané, jež stihla stříbro. I tak slučují se nám nyní v jedno oba úkoly, jež by jinak byly vznikly každý o sobě v době různé. V tom spočívá spletnost nynějšího pokusu a jeho zvýšená zajímavost.

Bylo již dříve krátce naznačeno, že r. 1867 rozhodující činitelé rakouští pojali myšlenku spojení odstranění měny papírové s přechodem ku měně

126-86, 1887: 125-87, 1888: 122-87, 1889: 118-58, 1890: 115-48, 1891: 115-83, kdežto by, kdyby se vyměřovala dle skutečného různého poměru ceny zlata a stříbra, byla cena jejich v letech uvedených tato: 135-86, 138-10, 144-23, 144-13, 129-15, 136-70. Jest z toho viděti, do jaké míry zastaveným ražením stříbra zabráněno bylo úpadku ceny našich mincí stříbrných, ale zároveň (z čísel řady prve uvedené) přece, jak značně ještě cena stříbrných peněz našich kolísala.